

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

АБАЙ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ

**АБАЙ (ИБРАҺИМ) ҚҰНАНБАЙҰЛЫНЫҢ
ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МҰРАСЫ МЕН ІЛІМІ**

**Республикалық сырттай ғылыми конференция баяндамалары
10-15 тамыз, 2020 жыл
Алматы**

**Алматы
Абай ғылыми-зерттеу институты**

Жарияланымның жауапты редакторы

Ж.Дәдебаев

Жарияланымның редакторы

Б.Даутова

Абай (Ибраһим) Құнанбайұлының шығармашылық мұрасы мен ілімі.

Республикалық сырттай ғылыми конференция баяндамалары. 10-15 тамыз, 2020 жыл. Алматы. – Алматы: Абай ғылыми-зерттеу институты, 2020.

Сырттай ғылыми конференция Абайдың 175 жылдық мерейтойы аясында Абай күні басталып отыр. Конференцияға еліміздің көрнекті абайтанушы ғалымдарынан, әдебиеттанушылардан, қоғамдық-гуманитарлық ғылым мамандарынан, жас ғалымдардан сұраныстар түсуде. Түскен баяндамалардың таңдамалылары «Абайтану. Таңдамалы еңбектер» көптомдық сериялық басылымда жариялауға ұсынылады.

Алматы

Абай ғылыми-зерттеу институты

2020

Төртінші күн: 13.08.2020.

Бағдарлама:

1. Л.Ж. Мұсалы, филология ғылымдарының кандидаты,
профессор

Абайтану саласындағы ерекше екі құжат

2. О.Ж. Әлиев, экономика ғылымдарының докторы,
профессор

Абайға апарар жол

3. Г.Болатова, доктор филологических наук,
профессор

**Фразеологизмы и идиоматические выражения в системе
психопэтики абая и особенности их перевода на русский язык**

**Л.Мұсалы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ профессоры**

АБАЙТАНУ САЛАСЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕ ЕКІ ҚҰЖАТ

Абайтану ғылымы қазіргі уақытта ұлттық рухани өмірімізде өзіндік орны бар гуманитарлық ғылымға айналды десек артық айтпаймыз. Өз алдына жеке ғылым ретінде абайтанудың тарихы жүйеленді, теориялық қағидалары да айқындалу үстінде, тәжірибесі саралануда.

Әр ғылыми бағыттың дамуында нақты деректерге негізделген тарихи құжаттардың орны ерекше екені белгілі. Абайтануда да Абай Құнанбаевтың тұлғасы мен шығармашылығына қатысты деректі құжаттар маңызды болып табылады. Сирек кездесетін бұндай құжаттардың абайтануда, әдебиеттануда, ақын шығармашылығын зерттеу, зерделеу барысында көп көмегі тиетіні даусыз. Бүгінгі мақаламызда М.Әуезов жазған Абайдың ресми өмірбаянына және Абайдың орыс тіліндегі өлеңдер жинағына қатысты жазылған іскери хат (мәжіліс хаттамасы және баянхат) түріндегі құжаттар туралы айтылады. Мәжіліс хаттамасы мен баянхат мәтіндері және олардың жарияланған дереккөзінің сілтемелері қосымша берілді. Болашақ абайтанушылар үшін мұндай құжаттар таптырмайтын дереккөздер болып табылады.

Бірінші құжат өткен ғасырдың орта шенінде, дәлірек айтқанда, 1944 жылы 20 қарашада өткен Абай өмірбаянын жариялау бойынша редакциялық алқа мәжілісінің хаттамасы болып табылады. Күн тәртібіндегі негізгі мәселе Мұхтар Әуезовтің «Абайдың өмірбаяны» атты зерттеу еңбегін талқылау

болған. Еңбекті талқылауға редакциялық алқа мүшелері (С.Мұқанов, Н.Сауранбаев, Е.Исмаилов, М.Сильченко), автордың өзі және басқа біраз жазушылар мен ғалымдар қатысқан. Абай өмірбаянының осы нұсқасын алдын ала оқып танысқан редакциялық алқа мүшелері және қатысушылар негізінен оң пікір айтады. Алқа мүшелері С.Мұқанов пен Н.Сауранбаев өмірбаянының осы вариантында кездесетін кемшіліктерді жіктеп көрсетеді. Мәжіліс соңында автордың өзі сөз алып, кемшіліктерді ескере отырып, толықтырып, түзетіп, қайта жариялайтынын айтады.

Екінші құжат есеп беру түріндегі баянхат (докладная записка) болып табылады. Баянхат 1945 жылы 24 қыркүйекте жазылған.

Ғылыми қызметкер Т.Нұртазиннің Абай Құнанбаевтың мерейтойы бойынша Үкіметтік комиссияның төрағасы Н.Оңдасыновқа Абайдың орыс тіліндегі бір томдығын дайындау барысын мәлімдеген баянхатынан көп мәлімет табуға болады. 1945 жылы Абайдың орыс тіліндегі таңдамалы жинағын дайындау үшін Мәскеуге арнайы іссапарға жіберілген Т.Нұртазин өзінің бұл бағыттағы атқарған жұмыстарын жүйелеп, толығымен баяндайды. Төрт бағыт бойынша: біріншіден, жолма-жол аудармадағы кемшіліктер; екіншіден, орыс ақындарына аударма бойынша кеңес беру; үшіншіден, аудармаларды түпнұсқамен салыстыру, қабылдап алу; төртіншіден, корректуралық жұмысқа қатысу, өңдеу кезінде кеңес беру бойынша атқарған жұмыстарын нақты баяндап, есеп береді. Аударма нұсқаларды редакциялау Сталиндік сыйлықтың лауреаты Л.Соболевке тапсырылған. Алматыда жасалған жолма-жол аударманың 90 пайызы жарамсыз болғанын, көптеген орыс аудармашыларының түпнұсқаны ұқпайтынын, кітап шығарудың соңғы жағында кей жұмыстар асығыстықпен орындалғанын айтып қынжылады. Кітаптың баспадан шығуы, безендірілуі, Абай Құнанбаев есімін Мәскеуде насихаттау мәселелері бойынша атқарған жұмыстарын баяндайды. Баянхат мәтінінен 1945 жылы шыққан орыс тіліндегі таңдамалы жинақтың барынша сапалы шығуында бұл іске жауапты болған ғылыми қызметкер Т.Нұртазиннің еңбегі зор болғанын көреміз.

1 - ҚҰЖАТ

МҰХТАР ӘУЕЗОВТІҢ «АБАЙДЫҢ ӨМІРБАЯНЫ» ЕҢБЕГІН ТАЛҚЫЛАУ

АБАЙ ТУРАЛЫ РЕДКОЛЛЕГИЯНЫҢ МӘЖІЛІСІ

20 ноябрь, 1944 г.

Редколлегия мүшелері:

- 1) Сауранбаев
- 2) Ауэзов
- 3) Муканов
- 4) Исмаилов
- 5) Сильченко

Қатысқандар:

- 1) Тажибаев А.
- 2) Нуртазин

- 3) Жакыпбаев
- 4) Маметова
- 5) Шоинбаев

Автор – Ауэзов М.

Абай шығармасын баспаға дайындау жөніндегі мәжіліс

Сауранбаев – Бұл өмірбаян толық талқылау үшін редколлегияның мүшелеріне бұдан бірнеше уақыт бұрын қолдарына берілген. Бұл мәжілісте сол өмірбаянның жалпы мәселесі туралы пікірлер алмасу, сондықтан пікірлеріңізді айтуларыңыз керек.

С ө й л е у ш і л е р :

- 1) Мұқанов – Абайдың өмірбаяны бұл жолы өте терең жазылды деуге болмайды.

Себебі Абайға қойылатын кейбір көзқарастар толық ашылмаған. Қаншама кең жазылғанмен әлеуметтік жағынан бірнеше үлкен-үлкен кемшіліктер бар. Олар мыналар:

Бірінші – Абай бұл қалпында жұртшылыққа бүкіл қазақ халқының ақылгөйі, кемеңгері болып танылмай, бір тобықтының ішіндегі ғана ақын болып отыр. Сонымен бірге ауылдағы дау-дамай, тартыс-талас, соның адамы болып көрінеді.

Екінші – Абайдың бұқарашылдығы, әлеуметтік ісі айқын көрсетілмейді. Абай көтерген мәселелердің социальный себептері, бағыты ашылмайды. Ылғи даудың арасында жүреді Абай.

Үшінші – Абайдың орыс мәдениеті мен орыс халқының бұқарашыл адамдарының көзқарасымен таныс болуы, оларға жақын болуы өте тар көрсетілген, кішкене көрсетілген. Бұл жөнде тек қана Михаэлис, Дол... ғана аталады. Шынында бұлар орыс халқының соншалық озат, ұлы адамдары емес, орыс халқының әдебиетінен, озат пікірінен үлгі алуы Пушкинді, Лермонтовты, Толстойды тексерумен ғана бітпейді, ол Чернышевскийдің философиясымен, пәлсепесімен, Михаэлистің теорияларымен (...) шұғылданған. Одан әрі Спенсер, Дреперлермен, пәлсепелермен шұғылданған. Бұларды өмірбаянда тіпті де аз көрсетеді. Сүйтіп қорытып айтқанда, Абайдың өмірбаянына қойылатын (...) осы күнгі саяси, мәдени тілектер қолданылмаған, айтылмаған. Меніңше, өмірбаянды қайтадан жазу керек.

- 2) Исмаилов – Өмірбаянның бұл түрі өте кең жазылған, толық жазылған.

Әсіресе көп

жаңа мәліметтер келтірілген. Олардың көпшілігі бұрынғы өмірбаяндарда жоқ. Сонымен бірге Мұхтар бұл өмірбаянды өзінің кейбір көзқарастарын ғылыми түрде қолданып, өмірбаянды саяси жағынан, ғылыми жағынан өте терең жазған.

Көзге түсерлік тағы бір мәселе: Мұхтар бұл өмірбаянда Абайдың әкесі Құнанбайдың кемеңгерлігін, халқы үшін көп пайдалы жұмыстарын айқын көрсеткен. Құнанбайдың Кенесары көтерілісіне қолғабыс етуі, оған іш тартып, жақын тартуы Құнанбайдың сол уақыттағы қазақ жұртшылығында

күрделі орын алғанын білдіреді.

Меніңше, өмірбаянның ешбір кемшілігі жоқ, нағыз марксшылдық көзқараспен терең жазылған.

3) Сильченко – Өмірбаянның кең жазылғаны, толықтырылғаны - өте дұрыс мәселе.

Бірақ бірер кемшіліктері де бар. Ол кемшіліктер мыналар: кейбір өмірбаяндарда адамның қалай өсіп, қалау дамуын көрсету үшін оның заманын, заманында болған уақиғаларды көбірек суреттеу болады. Бірақ мұнда да ең керекті мағыналы уақиғаларды ғана алу дұрыс. Майда-шүйде маңызсыз уақиғаларды бастан-аяқ сыдырғы келтіріп отыру әрине дұрыс болмайды.

Өмірбаянның бұл жолғысында Мұхтар романдағы тәсілін, яғни, зерттеу тәсілін көбірек қолданған. Сондықтан Абайдың социальный көзқарасын, әлеуметтік айналасын сынай көрсету аз болған.

Тағы бір нәрсе – Мұхтар Абайды көрсету үшін көбінесе ел уақиғасын көбірек айтып, соған еріп кеткен. Жазба мәліметтер аз келтірілген. Сонымен бірге Абай заманы туралы, оның саяси жағдайы туралы өмірбаянда ешбір мәлімет жоқ. Бұл - үлкен кемшілік. Қысқаша болса да XIX ғасырдың II жартысындағы қазақ халқының әлеуметтік тұрмысы туралы мәлімет берілгені дұрыс болады.

4) Маметова – Мен өмірбаянды түгел оқып шыққаным жоқ, бірақ сөйлеуші

жолдастардың пікіріне қарағанда, авторға өмірбаянға жатпайтын монографиялық тілектің қойылып отырғанын сеземін...

Мұхтардың екі Абай жөніндегі пікірі меніңше дұрыс деймін. Үйткені автор бұл арада Абайдың ішкі ойын, мінезін, арманын өте терең түсіндіріп отыр. Шындығында да солай. Бірақ Абай бар, ол – ақын Абай.

Екінші Абай - ер жетіп, ой-санасы жетіліп, өнерге, білімге шақырған Абай. Меніңше Сәбиттің пікіріне қосылуға болмайды. Неғұрлым ауылдың сырын көбірек беріп, уақиғаларды анағұрлым көп келтірсе, Абайдың көзқарасы, өмірі өте түсінікті болар еді. Меніңше өмірбаян осы қалпында дұрыс жазылған, сондықтан қабылдануы керек.

5) Сауранбаев – Абайды әшейін тарихта болған бір адам деп, не болмаса жай ақын деп

қана көтеріп отырғанымыз жоқ, оны қазақ халқының тарихындағы рухани ойдың бір үлкен кезеңі, қазақ мәдениетінің кемеңгері деп көтеріп отырмыз. Осылай етіп жұртшылыққа танытпақпыз. Абайдың өмірінде, өнерінде, көзқарасында осы күнгі заманмен үндестік күшті. Сондықтан Абайдың өмірбаянын жазғанда, көбінесе осы күнгі жаңа тілек, жаңа мақсатпен осы тұрғыдан қарап көрсетуіміз керек. Сонымен бірге Абайдың өмірбаянын, көзқарасын тек қана ел аузындағы әңгімеге, лақаптарға сүйеніп қана көрсетуге болмайды. Негізінде оның шығармасына, шығармасындағы пікірлеріне сүйене отырып көрсетуіміз керек.

Жолдас Исмаиловтың өмірбаянды қазіргі тілек, қазіргі көзқарас тұрғысынан қарап жазу дұрыс емес деген пікірі қате. Қайткенде де Абайды

осы күнгі ұрпақтың, осы күнгі халықтың тілегіне қарай, соның тұрғысынан қарап танытуымыз керек. Сол сияқты Исмаиловтың екі пікірі де қате. Абайды тек қана ел аузындағы мәліметке қарап көрсету деген пікірі дұрыстыққа жатпайды. Абайдың пікірі, ойы барлығы оның шығармасында. Егерде шығармаға сүйенбесек, Абайдың көзқарасын тани алмаймыз.

Өмірбаянның бұл вариантында мынадай кемшіліктер бар:

1 Абайдың әлеуметтік көзқарасы екі нәрсеге байланысты. Біріншісі – Абайдың өз халқын сүюі. Екіншісі – ақынның сол заманның тәртібімен, салт-санасымен, әдетімен келіспеушілік, соны жек көрушілік. Феодалдық құрылыспен ш... алмау. Осы екі қайшылық жағдай – Абайдың көзқарасының негізі болып саналады. Автор бұл жолы осы қайшылық жағдайды жұмсартып, Абайды Құнанбайдың тәрбиесінен адам болған деп көрсеткісі келеді. Бұл меніңше дұрыс емес. Абайдың өнерін талдап отырсақ, оның бүкіл феодалдықпен, оның ішінде өзінің туған әкесі Құнанбаймен келіспеушілікке өткенін көреміз.

2 Мұхтар бұл жолы пьесадағыдан да және романдағысынан да өзгертіп, Құнанбайды ақтап, мақтап көрсеткен. Құнанбайдың бала оқытуын оның халық мүддесін ойлағандығы деп түсіндіргісі келеді. Бұл дұрыстыққа жатпайды, себебі Құнанбай - феодалдық құрылыстың с... тууына жол ұстаған адам. Оның бала оқытуы, төңірегіне сауатты адамдар жинауы - өз байлығын, феодалдық салтты сақтау үшін істелген әрекеттер.

Абайды ауылдағы уақиғалармен, сол арқылы көрсету деген бағыт, бір осал жақ бар. Ауылдың суретін беру арқылы ескі ауылдың, ескі әдеттің бәрін мақтап, кемшілігін жауып, шайып көрсету болып шыққан. Уақиғаны келтіргенде, оған саяси, әлеуметтік сын беріп отыру керек еді. Мұндай сын берілмегендіктен Абайдың бұл өмірбаяны өмірбаян сықылды емес, Абай уақытындағы ауылдың көркем суреті, тартыс, талас, ұрлық, қорлық, жанжал, ұрыс, қыз алу, құда түсу – осылар ғана.

3 Абайдың бұқарашылдық көзқарасы, әлеуметтік көзқарасы ашылмаған. Бұл ретінде Абайдың орыс әдебиетімен, орыс мәдениетімен байланысын кеңірек, тереңірек қойып көрсету керек еді.

Қорытып айтқанда, өмірбаянды біраз жөндеу керек.

Бірінші – келтірілген уақиғалардың санын қысқартпай, көлемін қысқарту керек.

Сонымен бірге ол уақиғаларға саяси-әлеуметтік сын беру керек.

Екінші – XIX ғасырдың II жартысындағы қазақ ауылының әлеуметтік тұрмысы жөнінде қысқаша саяси мәлімет беру керек.

Үшінші – Абайды жалғыз Тобықты руының ішіндегі уақиғамен байланыстырмай, жалпы қазақ халқының саяси-мәдени-шаруашылық жағдайымен байланыстыру керек.

Төртінші – Абайдың бұқарашылдық озат пікірін оның жырын талдау арқылы айқын көрсету керек. Сонымен бірге орыс халқының озат мәдениетінен қалай пайдаланғанын анық көрсету керек.

Бесінші – Абайдың озат көзқарасының екі түрлі қайшылықтан туғанын көрсету керек: бірінші – халқын сүюі; екіншісі – халықтың әлеуметтік

тұрмысына қанағаттанбаушылық. Осымен байланысты Абай феодалдық салт-сана, әдет-ғұрып, надандықпен күрескенін өте-мөте көрсету керек. Бұл ретінде Құнанбай ақталмауы керек. Құнанбайды Абайдың пікіріне қайшы келген адам етіп көрсету дұрыс болады. Шынында да солай. Осы айтылған тілектерді ендіріп, түзеу керек.

б) Ауэзов – Сөйлеушілердің пікірінде қабылданатын пікір де бар, Қабылданбайтын пікір де бар. Қабылдайтын дегенім – уақиғаға сын беру, қазақ аулының әлеуметтік халі туралы қысқаша мәлімет беру, Абайдың көзқарасын ашу ретінде оның шығармаларын пайдалану сияқты пікірлер. Бірақ ауылдың суретін және уақиғаларды азайту дегенге қосылмаймын, үйткені Абайдың өмірін көрсету үшін сол замандағы оның өміріне байланысты уақиғаларды көбірек айтсақ, соғұрлым Абай дұрыс танылады.

Сәбиттің пікіріне қосылмаймын. Абайдың өмірбаянын құрғақ социологиямен көрсетуге болмайды, сол уақыттағы уақиғалар арқылы көрсетуге болады. Абайды тек Тобықтының адамы етіп көрсетті деген пікірі дұрыс емес. Тобықтының халі қандай болса, қазақ халқының халі де сондай еді. Бұл өмірбаянда Абай Тобықтынікі емес, бүкіл қазақ халқының кемеңгері болып көрсетіліп отыр.

Құнанбайды мақтамау керек деген пікірді ойлану керек. Абайдың феодалдық жұртшылыққа қарсы екенін, оның көзқарасының с... туғанын біз білеміз. Өмірбаянда солай көрсетілген.

Декабрьдің 5-не шейін тағы біраз жөндеп, қарап, мүмкіншілігінше түзетіп беремін.

ҚАУЛЫ: Абайдың Мұхтар жазған өмірбаяны негізінен қабылдансын. 5 декабрге дейін жоғарыда айтылған кемшіліктерін түзеп әкеп беру авторға тапсырылсын.

Жауапты редактор

Сауранбаев

Редколлегия мүшелері: Мұқанов, Сильченко, Ауэзов, Исмаилов

<http://nlib.library.kz/elib/Sait/Рукописи/611%20612%20613%20614/611-614.html#229/z>

Қ 611-614, 1-6-беттер / стр. 228-233.

2- КҮЖАТ

**ПЕРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРАВИТЕЛЬСТВЕННОГО
ЮБИЛЕЙНОГО КОМИТЕТА АБАЯ
Тов. УНДАСЫНОВУ**

Докладная записка
о проделанной работе в Москве по выпуску

однотомника Абая КУНАНБАЕВА на русском языке

Приказом по Правительственному Комитету Абая от 20/II-45 г. за № 2, § 1 я был командирован в Москву для подготовки к изданию однотомника избранных произведений Абая Кунанбаева на русском языке.

По прибытию в Москву, я совместно с Ауэзовым Мухтаром имел ряд встреч с московскими поэтами, директорами издательств. Большинство поэтов всячески пытались увилить не приниматься за переводы. Поэтому мы совместно с отв. секретарем Союза писателей СССР тов. Поликарповым созвали совещание, где добились согласия поэтов и писателей, что они примутся за переводы. Редактирование однотомника принял на себя лауреат Сталинской премии Л.Соболев.

Направляясь в Москву, я имел перед собой основных задания:

- 1) работа над подстрочниками;
- 2) консультация русских поэтов в процессе перевода;
- 3) сверка готового перевода с казахским оригиналом и участие в приеме переводов;
- 4) консультация при корректурном чтении, при редакционных правках и при чтении оригинального экземпляра.

По этим четырем основным направлениям мною сделано следующее:

I. Работа над подстрочниками

Подстрочники, как стихов, так и прозы, составленные в свое время в Алма-Ата и отредактированные Союзом писателей Казахстана, на 90% оказались непригодными. Язаново в Москве сделал подстрочный перевод 2917 строк стихов и один печатный лист прозы. Кроме того вносил бесчисленное множество поправок в остальные подстрочники.

II. Консультация поэтов в процессе перевода

Консультация поэтов в процессе перевода оказались самой трудоемкой, обширной работой, она была связана рядом неприятностей. Для примера такой текст Абая:

Лай суға май бітпес қой өткенге,
Күлеміз қасқыр жалап дәме еткенге.
Сол қасқырша жалақтап түк таппадым,
Көңілдің жайлауынан ел кеткен бе.

Тут что ни слово, то идиома. В подстрочнике дано дословное значение, а я как консультант, должен был довести до сознания переводчика-поэта, что Абай в приведенном четверостишии хотел сказать. Не легко это удавалось. Частенько переводчики не допоняв сокровенную мысль подлинника, пытались домыслить сами, прибегали к отсебятине. В таких случаях я забраковывал переводы, отдавая работу обратно. Поэты обижались, сердились, иногда дело доходило до того, что они начисто отказывались

делать переводы. Пришлось, с одной стороны, отвергать некачественные переводы, с другой – тут же уговаривать поэтов переделать или доделать свою работу.

Такая кропотливая работа не ограничивалась консультацией поэтов, она продолжалась до окончательной сдачи сигнального экземпляра в типографию, т.е. с марта по 15 августа включительно.

III. Сверка готового перевода с казахским оригиналом и участие в приеме переводов

После завершения всей отделки переводчик-поэт сдавал материал в редакционный отдел гослитиздата, и последний передавал мне для сверки с оригиналом. Сверив с оригиналом, я одобрил перевод или указывал на необходимость дополнительной работы и отшлифовки. При окончательном приеме в редакционном отделе устраивалось обсуждение качества перевода, и тут тоже любой выступающий или высказывающийся обращался со справкой ко мне.

Так весь материал до перевода и во время перевода и после него прошел через мои руки.

IV. Консультация при корректурном чтении, при редакционных правках и при чтении сигнального экземпляра

Ввиду спешности книга была сдана в набор без окончательного просмотра ответ. Редактором Л.Соболевым (он выехал за границу 20 апреля и на 3 дня заезжал в Москву в начале июля).

Набор производился «молнией» (сврехспешно) – не в гранках, а сразу в верстке. За время 3-х дневного пребывания в Москве Л.Соболев просмотрел книгу, сделал замечания, внес ряд изменений в текст. При этом он не делал ни единого шага, не наведя предварительную справку у меня.

Пришлось выдержать бой при чтении книги политредактором.

Ел жаманы тобықты,
Көп пәлеге молықты, -

говорит Абай. В «Гаклия» Абай говорит, что для правильного воспитания и обучения казахских детей надо силой отнимать от родителей и отдавать в интернаты. Абай – просветитель, доказывал он, не может говорить подобные вещи, характерные любым деспотическим личностям. После длительных дискуссий удалось объяснить ему, что такие мысли Абая при определенных исторических условиях имели истинный смысл.

Анологичную работу пришлось вести во весь период чтения корректуры и сигнального экземпляра.

V. Качество перевода и художественное оформление книги

В целом перевод можно считать качественным. Знаменитое «Восьмистишие» Абая переведено известным поэтом В.Державиным

(прежний перевод забракован). Проза Абая («Гаклия») переведена известным писателем – превосходным стилистом Виктором Шкловским. Гослитиздат, приняв расходы литературного перевода на себя, не пожалел средств, одно стихотворение отдавал нескольким авторам и выбрал самый лучший перевод, остальным по II разряду выплачивал гонорар.

Литературный перевод – работа творческая, а творческая работа не имеет пределов. Чем больше и углубленнее работает переводчик, тем качественнее будет перевод. Раз так, то в интересах качества работы выгоднее всего переводы делать двум-трем поэтам. Ввиду ограниченности времени мы привлекли большое количество переводчиков. Некоторые из них имеют дело с Абаем впервые. Последним с первого шага трудно было войти в своеобразный поэтический мир Абая.

Вообще работа над Абаем показала, что переводческие кадры нужно выращивать и беречь, известный круг московских переводчиков необходимо поощрять, держать с ним связь и заинтересовывать материально. Без этого желаемого результата в смысле качества мы не добьемся.

Книга оформлена известным художником орденосцем Ильиным. Базируясь на фотопортрет, Ильин нарисовал сидячий портрет Абая, который затем был выгравирован на дереве. Этот портрет дан вкладышем сразу же после титульного листа. Начало и конец каждого раздела заставлены национальным орнаментом в две краски – черная и красная. На титульном листе золотая надпись «Абай».

Книга оформлена хорошо, объем ее 20 печатных листов.

VI. Выход книги

В марте 1945 г., после того, когда состоялось решение оргбюро ЦК ВКП(б), директор объединенного госиздата СССР Юдин П. издал приказ, где обязал Гослитиздат СССР обеспечить выпуск однотомника Абая на русском языке к 15 августа 1945 г. Гослитиздат принимал все меры, чтобы выпустить книгу до указанного срока, но обстоятельства помешали этому.

В марте и апреле при победоносном продвижении наших войск вглубь Германии московские поэты никак не хотели оставаться в Москве, не доделав свои переводы, выезжали на фронт. Наконец, 20 апреля 1945 г. выехал за границу ответ. редактор писатель Л.Собелев. Текущее состояние перевода, отъезд отв. редактора послужили большой помехой, и темп выполнения работ был замедлен. Текст в набор окончательно был сдан лишь во второй половине июня. Набор производился в верстке. Собелев, захвативший в Москву на 3 дня в начале июля, просмотрел верстку, внес ряд изменений, сделал на полях замечания. Часть переводчиков была в отъезде, на фронте. Пришлось молниевато отзываться их обратно. Они неохотно возвращались.

К концу июля с большими усилиями была закончена вся работа по тексту и быстро завершён набор. Но тут поступила телеграмма от тов. Тажибаева Т., где предлагалось снять 38-е слово Абая. Это задержало типографию на три дня. 5 августа поступило закрытое указание агитпропа

ЦК ВКП(б) – все возможности московских типографий мобилизовать на издание книг, брошюр, касающихся Японии. В результате подписан оригинальный экземпляр. К 18/УШ-45 г. обещали дать нам 300 экземпляров. Шарипов (постпред наш в Москве) обещал дастать самолет. Но типография задержала выпуск, сказали, что сумеет выпустить лишь к 1-му сентября 1945 г.

Поэтому я ждать не стал, поскольку вся, зависящая от меня, работа была завершена, 19 августа выехал из Москвы.

УШ. Популяризация Абая в Москве

Хотя популяризация Абая не входила в мою функцию, я счел своим долгом принимать все меры к тому, чтобы познакомить московскую, Союзную публику с творениями кзахского классика. Я отобрал лучшие вещи Абая и сдал в редакции журналов «Новый мир», «Октябрь» (материал помещается в августовском номере), «Литературной газеты» (поместила 11 августа 1945 г.), «Правды» и «Известий» (последние две газеты за неимением мест, поместили лишь статьи об Абае). По моей инициативе в «Литературной газете» задолго до абаевского юбилея помещен ряд статей русских писателей и ученых. Прочел я два доклада в Клубе Союзе Писателей СССР, один доклад в Клубе Всесоюзного радиокомитета, один доклад в малом зале Политехнического музея; организовывал к абаевским торжествам передачу по Московскому радиоузлу.

Я познакомил с творчеством Абая профессоров Тимофеева, Бельчикова, Зелинского, которые обещали впредь заняться изучением и разработкой творений Абая.

Научный сотрудник КазФАН

Нуртазин

24/IX-45 г.

<http://nplib.library.kz/elib/Sait/Рукописи/611%20612%20613%20614/611-614.html#351/z>

Стр. 239-242.

О.Әлиев,
экономика ғылымдарының докторы,
профессор

АБАЙҒА АПАРАР ЖОЛ
Бейкәсіби абайтанушының ойтолғауы

1. «Абай құбылысының» күрделілігі және түйткілді мәселелері

Бұдан әрі, абайтану мен абайтанымға қатысты оның «күрделілігі және түйткілді мәселелері» бойынша өзімнің кейбір ойларыммен және тұжырымдарыммен бөліскім және бұрын айтылған ойларымды одан әрі дамытқым келеді.

Абай шын мәнінде түпсіз *терең*, айтарлықтай *күрделі*, өзі айтқандай, *жұмбақ* («Жүрегіңнің түбіне терең бойла, Мен бір жұмбақ адаммын, оны да ойла»), керек десең, *құпия да тылсым* –метафизик-эзотерик тұлға. Сондықтан да алдағы әрбір дәуір және оның өкілдері (субъектілері) «*Абай құбылысын*» («Абай феноменін») оның жоғарыда аталған және аталмаған жарқын қырларын қоса, іс жүзінде өзіндік танымымен қабылдап түсінеді, «көреді», ой сарабына салады, өзінше «таниды», бейнелейді, бағалайды. Кезінде (1913 ж.) Ахмет Байтұрсынов Абайдың күрделілігі туралы: «Абай сөздері жалпы адамның түсінуіне ауыр екені рас. Бірақ ол ауырлық – Абайдың айта алмағанынан болған кемшілік емес, оқушылардың түсінерлік дәрежеге жете алмағанынан болатын кемшілік. Олай болғанда айып жазушыда емес, оқушыда» деген болатын [8. 136 б.]. Асыра айта алмайсың!

Ол осы жерде Абайды оқу және меңгеру «тәсілін» де ашып көрсетеді. Және бұл «Абайды кім оқыған жоқ», «Абайды кім білмейді» деген қарадүрсін жеңіл пікірлер жайлаған қазіргі кезде қаншалықты өзекті десеңізші! Басқаша айтқанда, жүз рет оқы, мейлі, мың рет оқы, алайда терең ойланып, толғанбайынша Абайға қол жеткізу ешқашан мүмкін емес. Сонымен бірге, Ф. Ницшенің *қанмен жазу керек*, өйткені қан жазушының рухы ғой деген пікіріне [9, 267 б.] мен «*қанмен*» *де оқу керек*, тек сонда ғана адам оқушы ретінде жазушының Рухына бойлай ене алады дегенді қосар едім.

Осы ретте, данагөй аталарымыз (оның ішінде Абайдың өзі) «Айтушыдан (жазушыдан - О.А.) тыңдаушы (оқушы.- О.А.) зор болсын» деп қалай шын мәнінде тауып айтқан. Қалай болғанда да, біздің ұлы Абай «*қанмен*» жазғанның нақ өзі! Ал, біз, заманауи оқушылар, жаңа ғана келтірілген тыңдаушы-оқушыға қойылар талапқа сәйкеспіз бе? Ай, қайдам! Осы жерде Абайдың «Айтушы мен тыңдаушы көбі надан» дегенін жазушы мен оқушыға, басшы мен қосшыға теліп, оны еш естен шығармай, оның «Сөз түзелді, тыңдаушы, сен де түзел» дегенін бәріміз (әсіресе лауазымды билік жағы) басшылыққа алсақ-қой, шіркін!

Адамзаттың *Ұлы Лао-цзыды* (3500 жыл бойы), *Ұлы Сократты* (3300 жыл бойы), *Ұлы әл-Фарабиді* (1150 жыл бойы), *Ұлы Омар Хайямды* (мың жыл бойы дерлік) әлі де толық тани алмай келе жатқаны сияқты, дәл осылай, бүгін *Ұлы Абайды* да толық танып болған жоқпыз. Керек десең, «Тау алыстаған сайын биіктей түседі» қағидасына сәйкес соңғы бірғасырлық ұрпақ өкілдері Абайды танудың, «абайтанудың» *бастауында* ғана тұр. Өзінің қайталанбас тұлғалық болмысымен, ерекше құндылығымен, аса

тереңдігімен, ойлау мәнерінің, сөзінің және сезімінің өзгешелігімен (ауқымымен, деңгейімен, жұмбақтығымен, құпиялығымен, тылсымдығымен), өзіне дейінгі ойшылдар ұлылығынан еш кем болмаса да, Абайды әлем олардан әлдеқайда аз біледі. Неге? Оның себептері қандай, мен кейінірек осыған тоқталмақпын.

«Әркім өз әкесінің ұлы болмас бұрын, алдымен өз заманының ұлы» деген Аристотельдің ойынан Абайдың айырмашылығы, біз оны біруақытта әрі өзінің әкесінің де (құрметтеуге әбден лайық Құнанбайдың), өзі өмір сүрген өзгермелі кезеңінің де, қазіргі аумалы-төкпелі кезеңнің де, сондай-ақ болашақ заманның да лайықты Ұлы деп түсінуіміз керек және солай қабылдайтынымызға сенімдімін.

Өзінің тап осындай айтарлықтай ерекше-тұлғалық, яғни үш дәуірдің: өткен, қазіргі және болашақ дәуірдің, оның үстіне тек бір халықтың ғана емес, бүкіл адамзат әлемінің лайықты **ҰЛЫ, АДАМЫ** мәртебесімен біздің Абай, – менің зерттеулерім мен пайымдауым бойынша, Лао-цзы, Сократ, әл-Фараби, Омар Хайям, Ә. Навои, Д. Махтұмқұлы, И.В. Гёте, О. Бальзак, А. Линкольн, К. Маркс, Л.Н. Толстой, М. Ганди, А. Эйнштейн тәріздес, **ең жоғары (13-ші) деңгейдегі өз-өзіне тақылеттестік субъект** [10].

Мен неге мұндай тұжырымға келдім? Мынадай бірнеше мысал-дерек келтірейін, қалай қабылдау өз еріктеріңізде. Лао-цзы: «Менің қымбат санайтын үш қазынам бар: біріншісі ол – **адамсүйгішілік** (адамды сүю.- О.А.) ...»; Сократ философияны табиғатты зерттеуден **адамды** зерттеуге қарай бұрды, сондықтан да оның ең сүйікті тәмсілдерінің бірі «Өзіңді өзің таны» осының айғағы; К. Маркс: «егер де мал болғың келсе, әрине, **адамзаттың** азабына арқа-жоныңды тосып, теріс айналуыңа болады»; Л.Н.Толстой: «мен – **адамның** ұлымын (тап солай болса да, «мен Николайдың ұлымын» демейді. - О.А.) және «Менің енді өмірден тілейтінім біреу ғана – ол ешкімді өкпелетпеу, ешкімді сөкпеу, ешкімге ... жайсыз ештеңе істемеу, оның орнына оларды сүю»; Абай: «**Адамның** баласы бол», «**Адамзаттың** бәрін сүй, бауырым деп»; А. Эйнштейн Израиль елінің жетіжылдығына байланысты баяндамасының қолжазбасын «Мен бүгін АҚШ азаматы ретінде емес, еврей ретінде емес, **адам** ретінде сөйлеп тұрмын» деп бастайды. Көрдіңіз бе, олардың бәрінде де – **Адам, Адам, Адамзат!**

Сонымен қатар, олардың бәрі және аты аталмаған тұлғалар да өзінің шығу тегін (қытай ма, грек пе, орыс па, қазақ па, еврей ме, үндіс пе, неміс пе, иран ба және т.б.) еш жасырмастан және құрметтей отыра өз халқын, өз мемлекетін «сын түзелмей, мін түзелмейді» қағидасы бойынша аямастай сынай отыра, жалпыадамзаттық рухани мұраттарды, құндылықтарды, имандылық-өнегелілік тұғырларды, өздері айтарлықтай зиян шексе де, барынша асқақтата шырқауға, қорғауға, іске асыруға тырысты. Мысалы, «Жол тапқанды алдымен таптап өтеді» дегендей, Лао-цзы өзінің отанын тастап кетуге мәжбүр болды, оның кейінгі тағдыры белгісіз қалды, Сократ Афина сотының шешімімен у ішті, А. Линкольн атылды, Л.Н. Толстой шіркеуден аластатылып, өмірінің соңын оқшау жерде өткізді, К. Маркс елден қуылып, жеті баласының төртеуі аштық-жоқтықтан көз жұмды, М. Ганди

түрмеге қамалып, атылды, Абайды өзінің ағайындары соққыға жықты және т.б.

Жоғарыда айтылғандай, әлемде әлде де болса Абай есімінің аз аталуы мен белгісіздігіне себепкер **«Абайтанудың басты мәселесі»**, менің пікірімше, мынаған келіп саяды. Қазақ тілі мен әдебиетінің қыр-сырын мейлінше көп білетін және терең бағалайтындардың бірі де бірегейі Герольд Бельгер (тегі неміс, халық арасында «Білгір қазақ», «Соңғы қазақ» аталып кеткен) кезінде үлкен толғаныспен: ***Абай шығармалары өзінің аса терең мән-мағынасымен және философиялық байлығымен, көркем ойларымен және бояуларымен басқа тілдерге (тіпті орыс тіліне де) әлі де аударылған жоқ*** деп бірнеше қайтара айтып та, жазып та кетті [9]. Демек, бұл ретте, менің ойымша, жолы болған осындай басқа да тұлғаларға карағанда Абай есімінің әлемде аз танылу сыры да осында.

Турасын айтқанда, осы кезге дейін шет елдердің 116 тіліне аударылды делініп келген Абай шығармалары аудармаларының ***сапа деңгейінің*** қандай екенін біз қайдан білеміз? Тап осы сұраққа иланарлықтай жауап бере алатын, осы тілдер бойынша кәсіби білімі жоғары мамандар бізде не шетелде бар ма екен? Жоқ-ау деп ойлаймын. Айтпақшы, болған, ол қазақ, орыс, неміс тілдерін жоғары кәсіби деңгейде бірдей игерген Герольд Бельгердің өзі (өзім ол кісімен өмірінің соңғы төрт жыл бойына біршама араласқанымды, әдебиет пен ғылым адамының шығармашылық әлемі, сонымен қатар өзіміздің қайсыбір еңбектеріміз туралы жазбаша да, ауызша да өзара пікір алмасқанымызды ерекше ризашылықпен еске аламын).

Алдымен, Абайдың осынау «шетел тілдеріндегі аудармасы» деп аталатын шығармалары әу баста қазақ тіліндегі ***түпнұсқасынан*** аударылды ма екен деген орынды сұрақ туады. Әй, қайдам! Оның үстіне, олар (аудармашылардың оң ықыласынан тыс), Г. Бельгер көрсеткендей, «бұрмаланып», қарабайырланған мазмұнымен және пішінімен, ашық болмаса да, өзіндік «теріс жарнамаға» айналып, «мақтаған Абайың осы болса...» деген тұрғыдан Абайдың өзі, демек бүкіл қазақ халқы туралы бұрыс пікір тудырмаса игі етті деген күдігім де жоқ емес. Мен, міне, осыдан қорқамын. Бұдан шығатын өзекті қорытынды: ***Абай шығармаларын өте жоғары сапада жасалған жаңа аудармаға біз қазір қанишалықты құштармыз, зәруміз десеңізші?!*** Бұл ретте, «Жеті рет ойланып, бір рет кес» қағидасы бойынша, «бас жоқ, көз жоқ» аударуға асығуға болмайды. Ол үшін Абай шығармаларын жанр-жанр бойынша шет тілдерге аударатын аудармашылар арасында қомақты сыйақылы конкурстар (мүшәйра) жариялап, кейін барынша ***сапалы аудармаларды*** мұқият іріктеу қажет деп ойлаймын.

2. «Абайтану мәселесін» шешу жолдары

«Абайтанудың басты мәселесін» және одан туынды мәселелерді түбегейлі шешу үшін, яғни ***«Абай феноменінің»***, Абай данышпандығының барлық қырларын жан-жақты да кешенді, жүйелі де синергиялық түрде зерттеумен, оның ішінде әсіресе аталмыш сапалы аудармаларды

ұйымдастырумен айналысатын, мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын арнайы «**АБАЙ ИНСТИТУТЫН**» (қатардағы оқу орны емес) құратын (ашатын) кез келді. Қазіргі миллиардтаған қаражат оңды-солды жұмсалып жатқан жағдайда, оның үстіне бірнеше Конфуций институты бар Қазақстанда, өз мемлекетіміз (Абайды қастерлейтін отаны) бір ғана **Бас Институттың** қызметіне қажетті қаржыны неге таппайды?

Мынаған назар аударыңыз: елімізде Конфуций институттары бар да, ал жоғарыда бейнеленген санаттағыдай **бір де бір Абай институты жоқ!** Бұны қалай түсінуге болады? Бұл ретте, осы аталған жайттар, данагөй қарттарымыздың ежелден айтылып келе жатқан «Қолда бар алтынның қадірі жоқ» және «Ауылдастың аузы сасық» деген ұлағатты нақылын амалсыз еске түсіреді. Сөз арасында айталық, Қытайда осыған ұқсас Абай институты бар ма екен? Ай, жоқ-ау!

Негізінен ғылыми-зерттеу жұмысымен түбегейлі және сапалы аудармашылық істі ұйымдастырумен айналысатын «Абай институты-тымен» қоса, елордада және еліміздің облыс орталықтарында (келе-келе шағын қалаларда және аудан орталықтарында) есігі ашық, еркін пайдалануға болатын «**АБАЙ ҮЙІН**» (музей емес) ашу қажет-ақ. Ескерте кетейін: осыдан мың жылдар бұрын Бағдад қаласында «Даналар Үйі» болған, қазіргі кезде Германияда «Гёте Үйі» бар екенін білеміз. Тіпті Абай Үйі Лондонда (отандасымыз Р. Сейсенбаев құрған), Қытайда (Ухань қ.), Ресейде (Санкт-Петербург қ.) бар. Ал бізде ше?

Абай Үйлерінде мыңжылдықтың әлемдік әлеуметтік өзгерістер аясында отанымыздың көпғасырлық бүкіл өркениеті мен мәдениетін қайта жаңғырту бағытындағы тәрбиелік, ағартушылық, рухани-имандылық, ақпараттық және насихаттық сипаттағы жан-жақты іс-шаралар мен форумдар (конгрестер, симпозиумдар, конференциялар, дөңгелек үстелдер, семинарлар, тұсаукесерлер, таныстырымдар, пікір сайыстар, талқылаулар, өнегелі адамдармен кездесулер, көрмелер, шығармашылық кештер, айтыстар мен күй тартыстар, бір реттік немесе циклды баяндамалар мен лекциялар, ғылыми хабарламалар, жәй ғана шағын кездесулер, ауыр шығармашылық жұмыс арасында тынығу түріндегі еркін отырыстар) өткізуге болар еді. Шыны керек, осындай кең ауқымды сипаттағы «**Руханият отауы**» елімізде әлі күнге жоқ. Неге?

«Абай институты» мен «Абай Үйі» менің көптен келе жатқан **көкейкесті арманым** және олардың қажеттігі туралы өзімнің философиялық-ғылыми лекцияларымда, баяндамаларымда, басқа да руханияттық отырыстарда және ауызекі сөздерімде ылғи қайталаумен келемін. Және де, егер, оларды өзімнің фәни өмірімде көре алмайтын болсам (сұрағандарға «мен Абайдан «бар болғаны» 100-ақ жас кішімін» деп айтатыным бар), оларды кейінгі толқын өкілдері, бәрінен бұрын ойшыл Абайға деген оң ықыласты ұрпақтары, көрер, пайдаланар, асқақ та жасампаз сезімге бөленер деген үміттемін.

Әрбір жоғары оқу орнында және ғылыми мекемелерде Абайдың және басқа да дара тұлғалардың шығармашылығымен таныстыратын және оларды

насихаттайтын, сонымен бірге ішінара «Абай Үйінің» қызметін атқаратын не **институт**, не **орталық**, ал колледждерде, мектептер (гимназиялар, лицейлер) мен мектеп жасына дейінгі мекемелерде, бірақ, сәйкесінше, жергілікті ауқымдағы және балалардың жастық психологиясы ескерілетін, мамандандырылған **Абай бөлмелері** (кабинеттері) болуы тиіс.

Сонымен бірге, қандай екеніне қарамастан, **барлық** жоғарыда аталған оқу орындарында «**Абайтану**» деп аталатын **оқу пәні** жүргізілуі қажет-ақ. Бастапқы кезеңде (көзделген Абай институты құрылғанға және әртүрлі деңгейдегі оқу орындарында Абай мұраларын зерттеу бағдарламалары жасалып, тиісті оқу әдебиеттері дайындалғанға дейін) қазіргі кездегі Абайға арналған қолда бар әртүрлі әдебиеттерді пайдалануға болады [6, 7, 9, 11-15, т.б.].

Қазақ тілінде «Абайтануға» (2015-2019 ж.ж.) [7], негізінен оның көркем-әдеби мұраларына арналған қазіргі **көптомдықтың** (бүгінгі күні 40 том) жариялануын толықтай құптай отырып, отандық және шетелдік авторлардың Абай шығармаларында көрініс тапқан басқа да **қоғамдық өмір** мәселелеріне арналған санқырлы зерттеу жұмыстарының нәтижелерін жариялауды жалғастырған жөн және олар қазақ тіліне (шет тілдерден), сондай-ақ басқа тілдерге (қазақ тілінен) сапалы түрде аударылуы қажет.

Ол үшін бастапқыда (Абай институты ашылғанға дейін) Үкімет деңгейінде білімнің әртүрлі саласында – жаратылыстану, техникалық, гуманитарлық ғылымдарда, сонымен қатар философиялық, өнертанушылық, діни және тіпті эзотерикалық салаларда жұмыс істейтін ғалымдар мен мамандарды тарта отырып, тек ұсынылған әдебиеттерді ғана емес, басқа да басылымдарды дайындау бойынша (пәнаралық не ғылымаралық қана емес) кең ауқымды **Білімаралық Редакциялық Кеңес** құру керек. Сөйтіп, осы «көптомдық» арқылы Абай мұраларының басты, одан туынды **жекепәндік, пәнаралық, ғылымаралық, тіпті білімаралық** тақырыптары мен мәселелерін, тиісінше, жалпы абайтану зерттеулері мен оқуларын (Абай дәрістерін) жүйелі қалыптастыруға болады.

Тек, сонда ғана біз болашақта ұлы отандасымыз Абайдың көпқырлы шығармашылық мұрасының мүмкіндігінше **толық және нақты бейнесін** жасай аламыз. Соның нәтижесінде «абайтану» және «абайтаным» барынша жүйелі де қисынды, ауқымды да терең, жұмыр да шымыр түрде тұтасқан, әмбебап-энциклопедиялық деңгейге көтеріледі және сонымен бірге «Абай феномені» өз нысанына, зерзаты (пәні) мен субъектісіне, дәлірек айтқанда, Абайдың өзіне, өзі армандаған «**толық адам**» тұлғасы мен болмысына лайық деңгейде сәйкестендіріледі:

Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста,
Сонда **толық** боласың елден бөлек.

Міне, басқа-басқа, нақ Абай бірінші кезекте түбегейлі зерттеуімізге, тануымызға, қабылдауымызға, сөйтіп оны (өзі қолданған «толық адам» ұғымына сәйкес) **нағыз толық, барынша үйлесімді адам** ретінде бүкіл

әлемге насихаттауымызға, дәріптеуімізге, мойындатуымызға әбден лайықты. Ал, ол үшін жоғарыда айтылғандарға қоса, тағы да өте маңызды мынадай бірнеше қосымша ұсыныстарды енгізген жөн:

- Абайдың «Қара сөздері» (шын мәнінде «Даналық сөздер» немесе «Хикмет кітабы»), кейбір қайнаркөздер сияқты (оның ішінде діни, мысалы, 30-40 томдық тәпсірлерден – түсініктемеден тұратын Қасиетті Құран Кәрім де бар) іргелі де әмбебап **сөздік, мәтіндік, эпистемологиялық (білімтанулық), энциклопедиялық көптомдық түсініктеме** түзуді қажет етеді.

Басқа да мысал келтірейін: Бронислав Виноградскийдің Лао-цзы, Конфуций және Чжуан-цзы ілімдері туралы кең ауқымды жеке-жеке энциклопедиялық түсініктемелері бар. Біздің Абайдың, оның аталмыш «Хикмет кітабының» олардан несі кем, неге осы тұрғыдан талданбайды? Зер салып көріңізші: тек 45 «Сөзден» тұратын Абайдың «Қара сөздерінде» бүгінгі күнгі жекелеген гуманитарлық ғылымдар қолданатын атаулар мен ұғымдарды айтпағанда, менің есебім бойынша, «ғылым» атауы 86 рет, «ғалым» – 11 рет, «білім» және одан туынды сөздер – 64 рет, «хакім» (ойшыл, данагөй) – бірнеше рет кездеседі. Құрметті оқырманым менің, Абайдың басқа жанрлардағы шығармаларын былай қойғанда, **Энциклопедиялық білім** дегенің, міне, осы емес пе!

Сөз арасында тағы да өзімнің **«құпия» арманым** жайында ой бөліскім келеді: Абайдың осы «Қара сөздері» («Даналық сөздері», «Хикмет кітабы») әрбір қазақтың, қазақстандықтың және де біздің отанымыздан тыс жерлердегі Абайды сүйіп оқитындардың **қойын** кітапшасы, ал оның көзделіп отырған көптомдық «Түсініктемесі» **үстел үсті** кітабы болса ғой, шіркін! Осы көкейкесті ойды, ойтолғауды барша жұртқа, әсіресе, ізімізге ерген жас толқынға, болашақ ұрпаққа жеткізе білсек, еге білсек құба-құп болар еді!

«Еге білу» демекші, халқымыздың «Көп жасаған білмейді, көпті көрген біледі» деген нақылын мен ұстаздық қызметіме байланысты бірталай уақыттан бері былай деп толықтырып айтып жүрмін: **«Көп жасаған білмейді, көпті көрген біледі, көпті көрген білмейді, көпті түйген біледі, түйгенін өзгеге берген біледі, беріп қана қоймай, түйгенін өзгеге еккен біледі»**. Өйткені, «Интернатта оқып жүр/Талай қазақ баласы» деп Абай айтпақшы, көптен бері дүниенің төрт бұрышын аралап, оқып жүрген «талай қазақ баласы» (мыңдаған) баршылық. Ал олар нені көрді екен, нені түйді екен? Түйгені болса, елімізге не берді екен? Менің пайымдауымша, ілуде біреуі болмаса, олардың барлығы дерлік жақындарына, әріптестеріне, замандастарына, туған еліне айтарлықтай бірдеңе бермегені былай тұрсын, тұшымды етіп ештеңе айта алмайтындығы, жеткізе алмайтындығы мені қатты ойландырады. Олардың бірдеңе «айта алғандығының», «жеткізе алғандығының» өзін өз басым бізге, елімізге азды-көпті «бергені» деп қабылдар ем.

– Әдебиет тізімінде [11] көрсетілген, Абайдың 150 жылдығы қарсаңында (1995 жыл) Алматыда шығарылған біртөмдік **Абай энциклопедиясы** абайтанудың басты қайнар көздерінің бірі бола тұра,

көлемі жағынан да, мазмұны жағынан да: бағыттары, тақырыбы, нысаны, зерзаты, субъектісі (жеке-дара), мәселелері, атаулары, ұғымдары, категориялары, тағы басқалары, оның ішінде бұрынырақ қаралған және бүгінгі күнге дейін қаралмаған тұстары айтарлықтай толықтыруды, барынша кеңейтуді қажет етеді. Және, мүмкін, ол болашақта біртотымдыққа сыймайтын да шығар.

– Елімізде қоғамдық мекемелер мен жоғары оқу орындары тағайындаған айтулы тұлғаларымыздың атындағы медальдер, көп болмаса да, баршылық. Мысалы Күлтегін, Ы. Алтынсарин, А. Байтұрсынов, Л.Н. Гумилев және т.б. атындағы. Осыған орай өзгелермен бірге қарт журналист М.М. Гольдбергтің *«Абай» медалін тағайындау керек»* деген орынды пікірін қолдай отыра, ол бекітілетін жағдайда оның мәртебесі мен сипаты қандай болмақ деген сұрақ тууы заңды. Осыған байланысты өзімнің ойларымды ортаға салмақпын.

Шынын айтсам, бұрын мені ресми және бейресми, ғылыми және бейғылыми атақтар мен марапаттар айналасында болып жататын орынсыз әуре-сарсандар, алып-қашты әңгімелер еш қызықтырмайтын. Ал бұл жолғы жағдай тіпті басқаша. Біріншіден, ол кезінде, дәстүрлі ислам тұрғысынан теріс болса да, атақты М. Жүсіп Көпеев айтқандай, *ол «біздің соңғы пайғамбарымыз»* деген теңдессіз теңеуге ие болған, қазақ халқының да, дүйім Қазақ Елінің де Символына айналған Абайдың өзіне тікелей байланысты. Олай болса, бұл жерде ел ішінде де, әлемдік аяда да *«Абай атын еш кемсітпей, керісінше, оны өзінің қайталанбас тұлғалық болмысына сәйкес дәріптеу»* қағидасын басшылыққа алу ләзім. Екіншіден, ол елімізде мемлекеттік және қоғамдық сыйлықтармен марапаттау ісінде, өкінішке орай, пендешілікпен әділетсіздікке бой ұратын келеңсіз жайттарға байланысты. Сондықтан да, бекітілген жағдайда, «Абай медаліне» қатысты төменде айтылатын ойларым мен ұсыныстарым осы екі бірдей жағдаяттардан туындайды. Нақты айтсам, олар мынаған саяды:

а) «Абай» медалінің мәртебесі жағынан мемлекеттік емес, **қоғамдық**, ал ауқымы жағынан **халықаралық** сипатта болуы шарт, өйткені елімізде Абай атындағы Мемлекеттік сыйлық бар, бірақ әдебиет, өнер, архитектура салалары бойынша ғана. Бұл Абайдың көпқырлы да орасан бай шығармашылық мұрасына деген көзқарастың әлде де болса тар шеңберде екендігінің айғағы;

б) «Абай» медалінің мәртебесі еліміздегі қоғамдық сипаттағы басқа медальдердің бәрінен **жоғары** болуы шарт. Бұл Абайдың тәніне біткен **генетикалық**, жаны мен арына, ақылы мен зердесіне өркениеттік және мәдени жолмен қонған (егілген) **меметикалық** қасиеттерімен, яғни барынша адамилық-адамзаттық, ойшылдық-данышпандық, әмбебаптық-кемеңгерлік тұрғысынан қайталанбас тұлғалық болмысымен тікелей байланысты;

в) «Абай» медалі **жеті** сала бойынша тағайындалуы шарт: дүниетанымдық-философиялық және эпистемологиялық (жалпы білімтану) саласы, тіл білімі және әдебиет саласы, өнер және архитектура саласы, тәлім-тәрбие, өнегелілік және білім беру саласы, қоғамның әлеуметтік-

экономикалық, құқықтық, саяси, технологиялық даму саласы, мемлекеттік ұйымдарды, кәсіпорын ұжымдары мен қоғамдық құрылымдарды әділетті де тиімді ұйымдастыру мен басқару саласы, Абайды әлемге танытуға айрықша үлес қосу саласы. Әрине, қажет деп тапқан жағдайда жеті саланы бес номинацияға топтауға болады, бірақ оны өз басым құптамаймын. Қалай болғанда да Абай медаліне үміткер жұмыстардың барлығы да Абайдың көпқырлы бай шығармашылық мұрасымен тығыз байланыста болуы шарт;

г) «Абай» медалімен марапаттау *міндетті түрде* медальге үміткерлердің «мерейжастары» мен «мерейтойларына» не басқа да маңызды жайттарына қатысты болмауы шарт, бірақ олар медальге лайықты болған жағдайда ескерілуі де мүмкін;

д) «Абай» медалімен марапаттау рәсімі әр 2 не 3 жыл сайын жүргізілуі шарт, өйткені осы аралықта үміткерлердің еңбектерін саралап таңдауға уақыт жеткілікті болады:

е) «Абай» медалімен марапаттаудың әр саласы бойынша үміткер жұмыстарды іріктеу комиссиясы құрылып, оларға *әділеттілікті* «ту» ғып ұстайтын білікті де қоғамның оң көзіне іліккен тұлғаларды тарту қажет-ақ. Әр «салалық комиссия» мүшелерінің саны бес (5) адамнан аспауы тиіс. Осы жеті комиссияның негізінде жеңімпаздарды марапаттайтын *Жоғарғы (Шоң, Төбе) комиссия* құру керек. Бұл комиссия құрамы 9 адамнан аспауы тиіс: жетеуі «салалық» комиссияларынан да, қалған екеуі – сырттан. Осы екеуінің біреуі комиссия төрағасы (төрайымы), ал екіншісі комиссияның атқарушы директоры болуы шарт.

ж) аталмыш салалық комиссиялар да, Жоғарғы комиссия да қоғамдық сипатта болуына қарамастан автор ұсынып отырған болашақтағы **АБАЙ ИНСТИТУТЫНЫҢ** жанында құрылып, олардың жұмысына осы Институт жауапты болса құба-құп болар еді. Жоғары комиссия Абай Институтымен бірлесе отырып, «Абай атындағы медаль» туралы Жалпы Ережені даярлайды. Ал медальмен марапаттау рәсімі не осы Институтта, не ашылған жағдайда, елордалық Абай Үйінде өткізілуі тиіс.

– Сөз соңында айтарым – әділетті түрде еріксіз Абай есімімен тығыз байланысты Семей қаласының мәртебесі туралы. Президент К.Тоқаевтың Семей қаласына *«тарихи орталық»* мәртебесін беру туралы идеясын қолдай келе, оны жеткіліксіз және жартыкеш ұсыныс деп есептеймін, өйткені ондай қатардағы «тарихи орталықтар» бізде баршылық. Менің пікірімше, Семей қаласы еліміздің тарихи құндылықтарының барлық өлшемдері бойынша *«Республикалық маңызы бар қала»* мәртебесіне толық лайықты.

Енді негізгі білімім экономика ғылымына қатысты болғандықтан мынадай маңызды мәселені айналып кете алмаймын: *мұның бәрі ненің есебінен, қандай қаржы көздерімен жүзеге аспақ?* Саяси экономия маманы ретінде «Абай феномені» болып табылатын осы «алып істі» қаржыландырудың бірнеше нақты көздерін атағым келеді.

Біріншіден, Абай халқымыздың ортақ рухани қазынасы болғандықтан, жекелеген субъектілерге емес, бәрімізге бірдей тиесілі табиғи ресурстардан түсетін Қазақстанның Ұлттық Қорының белгілібір бөлігі «Абай феномені»

деген кодтық (шартты) атаумен аталатын Мемлекеттік бағдарламаның қаржылық қорының бастапқы қайнар көзі болып табылады.

Екіншіден, Қытайдың символы Конфуций, Индияның символы Махатма Ганди сияқты Абай Қазақ Елінің *ерекше де басты интеллектуалдық-рухани Символы* (тіпті де қазір модаға айналдырып, кейбіреулер жиі пайдаланып, Абайға теліп жүрген «брендi» емес, өйткені, қымыз болса бір сәрі, естіген құлаққа түрпiдей тиер, арақ-шарап та қайсыбір елдердің брендi екені белгілі) болғандықтан, тап осы өте айшықты да ерекше орны бар жалпымемлекеттік рухани іс-шарамызды қаржыландырудың келесі бір қайнар көзі өзіміздің туған республикамыздың Мемлекеттік бюджеті болуы тиіс.

Үшіншіден, әрбір отандық, шетелдік, бірлескен кәсіпорындар мен ұйымдар (мекемелер), меншік нышанына қарамастан, біздің еліміздің аумағына орналасып және жұмыс істей отырып, өздерін Қазақстанмен, оның салт-дәстүрлерімен, мұраттарымен және құндылықтарымен (бәрінен бұрын өркениеттік-мәдени және интеллектуалдық-рухани) байланыстыруына, тақылеттестіруіне, оларды мойындауына қарай, жасанды емес шынайы патриоттық сезімін немесе жәй игі көңілін Абай есімі және оның алдағы мерейтойымен ғана байланыстырып қоймай, ұзақмерзімді руханияттық амалдарды да жүзеге асыруға мүмкіндігінше белгілі бір мөлшерде қаражат бөле алады деген ойдамын.

Төртіншіден, бұрын да айтып кеткенімдей, біздің бәріміз, жекелеген пенделер – Қазақстан азаматтары (және шет елдердегі қазақ диаспоралары) әрқилы деңгейде «абайтанушымыз» (біріміз кәсіби, біріміз бейкәсіби), ал тіпті қайсыбіреулеріміз «абай-сүюшілерміз», сондықтан да ұлы Абай есімімен байланысты осы бір санқилы, өнбойы игілік-имандылыққа толы ерекше іс-шараларға қолдан келгенше үлес қосу бәріміздің де қасиетті парызымыз. Мысалға, басқасы басқа, дәп қазір осы кітапшаны басып шығару және жұртқа тегін тарату – өзімнің зейнетақымның есебінен (онда да жетіп жатса) болмақшы. Бұл кітапшамды бүгінгі күнгі «Абай асарына» мысқалдай болса да қосқан өз үлесім деп есептеймін.

Бесіншіден, біздің елде көптеген әртүрлі отандық, шет елдік және бірлескен үкіметтік емес қоғамдық ұйымдар жұмыс істейді. Олар іс жүзінде игілікті де ізгілікті, гуманитарлық-гуманистік сипаттағы аталмыш іс-шараларға қаржылық қолдау көрсетуден қалыс қала қояр ма екен? Қалыс қалмайды деп ойлаймын.

Алтыншыдан, бізде, өзімізде отандық миллионерлер, мультимиллионерлер, тіпті миллиардерлер (теңгемен, сондай-ақ доллармен есептегенде) баршылық. Немене, осындай әлемдік руханияттық-шығармашылық саладағы Ұлы Тұлғаны – өзінің отандасы Абайды ұлықтау, дәріптеу, асқақтату, бүкіл әлемге таныту мен мойындату үшін өріс алған «бүкілхалықтық жорық» жайында сөз болғанда, олар «ұсақталып», бұғып қалуы мүмкін деп ойлайсыз ба? Егер, солай ойласаңыз, қателесесіз, олар тіпті де мұндай жандар емес. Олар жоғарыда аталған Абайға қатысты *әділеттілік* (тегі, ҚР Президенті Қ.К.Тоқаевтың астары терең, негізгі термині) бағыттағы

рухани жаңғыру, яғни бәріміздің ортақ жарқын болашағымыз жолындағы «бүкілхалықтық жорық» пен бел шешіп кіріскен «рухани күреске», өз үлестерін (жинағандарынан), сөз жоқ, оң ықыласпен қосатынына сенімдімін.

Жоғарыда аталған басты қаржылық қайнар көздер «Әркімнен бір-бір жіп – жалаңашқа көйлек» деген орыс халқының нақылын тағы да еске түсіреді. Демек, өзіміздің Ұлы Абайымызды шырайын шығарып **«киіндіретін»**, оның өшпес мұрасын жан-жақты да терең таразылап, өзінің жоғары деңгейінде бүкіл әлемге таныстыратын, ұлықтайтын, дәріптейтін, мойындататын кез келді, **ОЛ** мұндай бағаға лайықты болғалы қашан?!

Құрметті оқырман, Сіздерге «Абай күндерінің», «Абай жылының» елең-алаңында, дәлірек айтқанда ұзақ мерзімді **«Абай дәуірінің»** бастауында өзімнің жүрекжарды эпистемологиялық-ғылымтанушылық және теориялық-әдіснамалық ойтолғауымды жолдап отырмын! Қабыл алу-алмау – өз еріктеріңізде. Абай айтқандай, «...кімде-кім ішінен керекті сөз тапса, жазып алсын, я оқып алсын, керегі жоқ десе, өз сөзім өзімдікі...» дер едім.

Баяндалған материалдың нысаналы-мақсатты және теориялық-қолданбалы бағытын, сондай-ақ ондағы Абайды бүкіл әлемге таныту мен мойындату жолындағы бірқатар нақты ұсыныстарымды оқушы қауым «Абай феноменін» одан әрі зерттеп-зерделеу ісінде авторға да берілген «әлеуметтік тапсырыс» ретінде қабылдайды деп сенемін. Сонымен бірге ол ұсыныстар еліміздің, мемлекетіміздің және Қазақстан қоғамының әртүрлі құрылымдарының ұлы ойшыл **Абай Құнанбаевтың 175 жылдық мерейтойына**, сондай-ақ оның (және басқа да лайықты тұлғалардың) есіміне қатысты болашақта ойға алатын, көзделетін, жүзеге асырылатын бағдарламалармен және іс-шаралармен үйлесімді түрде ұштасады деп ойлаймын.

Және солай болғай деп тілеймін!

ӘДЕБИЕТ

1. Қазақстановедение: познавательные, оценочные и прикладные проблемы. Материалы международной научной конференции. В 3-томах. Астана, университет «Туран-Астана». Астана, 2006.

2. Алиев У.Ж. Предметная область казахстановедения неисчерпаема. Казахстановедение как новая предметная область научного исследования // Материалы международной научной конференции, 17-18 мая, 2007 г. Астана, Издательство университета «Туран-Астана», 2007; соныкі: Казахстановедение: предмет, структура и методология исследования. Сборник материалов научно-практической конференции «Независимый Казахстан: история становления государственности и актуальные вопросы общественно-политического развития», Аркалык, 2011; соныкі: К осмыслению теоретических основ отечественной истории. «Казахстанская правда», 23, 30 августа 2013; соныкі: Алаштану әдіснамасының кейбір мәселелері. «Алаш мұрасы – тәуелсіздігіміздің рухани тірегі». Астана, КазГЗУ университеті, 2015 ж.б..

3. Қазақстан халқы Ассамблеясының «Қазақтану» ғылыми-ағартушылық жобасының Тұжырымдамасы. Концепция научно-просветительского проекта Ассамблеи народа Казахстана «Қазақтану». Астана, 2018.
4. Айзексон У. Альберт Эйнштейн. Его жизнь и его Вселенная. М.: АСТ, 2019.
5. Алиев У.Ж. От человековеде(а)ния через Абаеведе(а)ние к Қазақстановеде(а)нию. Материалы международной научной конференции «Қазақстановедение-5», посвященной 165-летию Хакима Абая. 20 ноября 2010 г. Астана: университет «Туран-Астана», т. 1.; еңе же: Путь к Абаю. «Қазақстанская правда», 15 января 2020, № 9.
6. Абай (Ибрагим) Кунанбаев. Слова назидания. Пер. С. Санбаева. - Алматы: Алматыкітап баспасы, 2013.
7. Абайтану. Таңдамалы еңбектер. Көптомдық. Алматы: 2015-2019.
8. Байтұрсынов А. Қазақтың бас ақыны. Абайтану. Таңдамалы еңбектер. Көптомдық. 1 том. Алматы: 2015.
9. Бельгер Г. Властитель-слово. Семей, «Народная библиотека», 2008.
10. Алиев У.Ж. Самоидентификация человека – социально-духовное основание единства народов Казахстана и всего человечества. Сборник тезисов международной научно-практической конференции «Идентичность и единство: Казахстанский путь и модель Н. Назарбаева» 28 ноября 2017 года, Астана, 2017; соныкі; Самоидентификация человека – онтологическое и гносеологическое основание социализации личности Сборник III Международной научно-теоретической конференции «Актуальные проблемы мировой философии, развитие человека, его сознания, нравственности», посвященной 85-летию академика НАН РК Жабайхана Мубаракovich Абдильдина. Астана 16-17 февраль, 2018 г. Астана, 2018; соныкі: Самоидентификация человека как методологическая основа поиска национальной самоидентичности социума. Монография. Россия на пути к России: концептуальный поиск и хозяйственная стратегия. Под редакцией Ю.М. Осипова, И.Р. Бугаяна, Е.С. Зотовой. М.: Креативная экономика, 2018; соныкі: Теоретизация, методологизация, аксиологизация и праксиологизация самоидентификации субъектом. Сб. Археолого-этнографические древности Степной Евразии в мировом историческом пространстве. Нур-Султан, изд. ЕНУ им Л.Н. Гумилева, 2020.
11. Абай. Энциклопедия. Бас редакторы Р. Нұрғалиев. Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра», 1995.
12. Абай. 2 томдық. Алматы: «Жазушы», 1995.
13. Мұхтар Әуезов Энциклопедиясы. Бас редакторы С. Қасқабасов. Алматы: Атамұра, 2011.
14. Ердембеков Б. Абайтану. Оқу құралы. Астана: Фолиант, 2012.
15. Досжан Д. Абайдың рухы. Ғұмырнамалық ойтолғау. – Астана: «Фолиант», 2008.
16. Алиев У.Ж, Корняков В.И. Письма-размышления не вслух. Астана.: университет «Туран-Астана», 2019.

Г.Болатова,

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ И ИДИОМАТИЧЕСКИЕ ВЫРАЖЕНИЯ В СИСТЕМЕ ПСИХОПОЭТИКИ АБАЯ И ОСОБЕННОСТИ ИХ ПЕРЕВОДА НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Передача национального своеобразия психопоэтики Абая - задача нелегкая. Особое внимание в этой связи обращает на себя перевод фразеологических единиц и образных выражений.

Каждый язык богат фразеологизмами, тесно связанными с историей, обычаями, социальной жизнью, психическим складом народа. Фразеологизмы ярче других средств отражают национальную специфику языка, его народность и самобытность.

Мысли и чувства, обычаи, поверия и привычки в языковом выражении шлифуются в течение веков, формируются в пословицах, поговорках, идиомах. В художественных произведениях довольно часто употребляются пословицы, поговорки и идиомы, представляющие наибольшую трудность при переводе.

Перевод устойчивых сочетаний и фразеологизмов представляет собой самостоятельную и достаточно сложную проблему, которая решается по-разному в зависимости от их характера и особенностей.

Поскольку в этой главе мы уделяем особое внимание анализу перевода пословиц и поговорок, то в первую очередь следует рассмотреть довольно интересные наблюдения Я.Рецкера над переводом фразеологических единиц. Он, в частности, отмечает, что при переводе фразеологических единиц с образной основой можно установить определенные закономерности. Главным образом это относится к фразеологическим единицам. Можно выделить четыре различных способа их передачи, а именно:

- с полным сохранением иноязычного образа;
- с частичным изменением образности;
- с полной заменой образности;
- со снятием образности.

Первым способом передаются фразеологические единицы самой различной структуры, но имеющие интернациональный характер, застывшие метафоры и перифразы, пословицы и поговорки, крылатые выражения [6, 225].

В переводах «Слов назиданий» Абая мы находим подтверждение классификации воссоздания фразеологических единиц, предложенной казахстанскими исследователями: встречаются чаще всего все три вышеописанных способа перевода фразеологических единиц, причем переводчики предпочитают не отходить от оригинала и воссоздают фразеологические единицы с полным соблюдением их формы и содержания,

создавая при этом на русском языке новые фразеологические единицы.

Стремление к «точности» перевода произведения великого писателя вполне объяснимо, но не всегда верно.

Перевод с полным соблюдением смыслового значения фразеологических единиц, но через несколько иные изобразительные средства, чем в оригинале, также активно применялся переводчиками «Слов назиданий» Абая. И, на наш взгляд, этот способ более гибок, более удобен и даже точнее, чем «точный перевод».

Использование взамен казахских фразеологических единиц (в основном пословиц и поговорок) русских. Причем они не всегда являлись идентичными, равнозначными, полноценными.

Фразеологизмы обладают многими качествами, которые могут представить затруднения для переводчика уже с первых шагов: это и их оформленность, и характер компонентов, в основном не отличающихся от обычных слов.

Фразеологические единицы в структурно-семантическом отношении неоднородны. В любом языке существуют различные типы подобных единиц, каждая из которых имеет свои особенности, знание и учет которых могут в значительной степени помочь переводчику успешно справиться со своей задачей.

С.Влахов и С.Флорин, отмечая трудности при переводе фразеологических единиц, выделяют несколько моментов. Первый - распознавание устойчивых сочетаний в подлиннике, которые требуют самостоятельного рассмотрения, так как множество неудач в переводе фразеологических единиц обусловлено именно «неузнаванием их в лицо». Например, переводчик принимает их за свободные словосочетания, что приводит к переводу их на уровне слова, или, замечая их слитность, приписывает ее индивидуальному стилю автора, или же, наоборот, наделяет свободное сочетание качествами устойчивого и передает его, соответственно, на фразеологическом уровне. При таком подходе вероятность правильного перевода редко бывает значительной.

Следующий момент - трудность восприятия распознанной единицы. В связи с характерной для фразеологизма невыводимостью значения целого из значений компонентов «пословный» перевод редко бывает верным. Неправильное восприятие самого слова часто приводит к искажению и всего контекста, который переводчик стремится приспособить к тому неверному значению, сложившемуся у него в голове.

Однако основной причиной ошибок как нераспознавания, так и недопонимания значения фразеологических единиц, является, конечно, недостаточное владение исходным языком [7, 228].

Переводу фразеологизмов уделено немало внимания в теоретических работах.

Фразеологизм имеет ряд существенных признаков: устойчивость, воспроизводимость, целостность значения, расчлененность состава. Воспроизводимость - это регулярная повторяемость языковых единиц разной

степени сложности. Устойчивость - это мера, степень семантической слитности, неразложимости компонентов. Устойчивость служит формой проявления идиоматичности. Идиоматичность - это смысловая неразложимость фразеологизма вообще.

К устойчивым метафорическим сочетаниям относятся пословицы и поговорки, являющие собой законченное высказывание и имеющие форму самостоятельных, часто эквивалентных, предложений, тем самым образующих уже самостоятельную единицу контекста.

В фразеологизмах запечатлен богатый исторический опыт народа, его мудрость. В них находят отражение все представления народа, связанные с трудовой деятельностью, бытом и культурой.

Как правило, фразеологизмы в «Словах назидания» несут национальную окраску, имеют особое экспрессивное значение в том или ином контексте и, естественно, они являются одним из наиболее выразительных средств языка.

Обычно пословицы отличаются характерной четкой композицией, ритмичным строем, звуковыми повторами, рифмовкой, которая может быть как внутренней, так и конечной. И эта характеристика применительна к пословицам, бытующим во всех языках. При переводе бывает трудно найти аналоги тем или иным фразеологизмам и тогда приходится жертвовать самобытностью языка и искать функциональное соответствие.

Характеризуя пословицы, С.Влахов и С.Флорин пишут: «Для пословиц характерно нравоучение, нередко являющееся их стержневым содержанием. Кроме того, пословицу можно рассматривать как: сгусток народной мудрости (объект философии, логики, этики); языковую единицу, фразеологизм (объект лингвистики) и литературное произведение, жанр народного творчества (объект литературоведения и фольклористики)» [7, 253].

Пословицы, поговорки, идиоматические выражения в художественном произведении являются важнейшим средством передачи национального своеобразия. Их условно можно разделить на две группы: нейтральные и национально окрашенные.

Наблюдения ряда ученых показывают, что многим пословицам, поговоркам и идиомам можно подыскать параллели и в языках различных народов.

Нейтральные пословицы, поговорки и идиомы, имеющие общий смысл, образовались в результате общих путей материального и духовного развития народов, общих путей развития их мышления.

Существуют группы понятий, свойственных всему человечеству, – это времена года, названия частей тела, отношения между родителями и детьми, свекровью и снохой, земля, вселенная, закономерность и случайность, форма и содержание, движение и покой, быстрота и медлительность, объединение и разъединение, утверждение и отрицание, прогресс и регресс, хорошее и плохое, белое и черное, большой и маленький, дорогой и дешевый, правда и ложь, цветок и колючка, личный и чужой, справедливость и насилие, война и

мир, свет и мрак, свобода и рабство и т.д.

Существует общечеловеческое поведение, общечеловеческое достоинство, общечеловеческий долг и общечеловеческая обязанность. Такая общность понятий у народов мира, естественно, приводит к появлению в языках нейтральных пословиц, поговорок, идиом. Перевод их, как правило, не вызывает затруднений.

Приемы перевода фразеологии, которые мы постараемся привести здесь в определенном порядке, следует выбирать, опираясь на основное требование: фразеологизм переводят фразеологизмом.

В отношении способов, какими пословицы и поговорки, использованные в «Словах назидания», могут быть переданы на русском языке, возможна известная аналогия с переводом слов, выражающих специфические реалии. Во-первых, в ряде случаев, даже и при отсутствии традиционного соответствия в языке перевода, возможна близкая передача пословицы и поговорки, позволяющая воспроизвести предметный смысл составляющих ее слов и, вместе с тем, вполне сохранить ее общий смысл и характер как определенной и единой формулы, как фразеологического целого.

Создание эквивалента иноязычной пословице оказывается необходимым тогда, когда в ней упоминаются характерные исторические факты или географические названия, которые делают невозможным использование готового соответствия, даже если оно есть, но содержит упоминание о национальных реалиях.

Другой тип передачи пословиц и поговорок представляет известное видоизменение предметного смысла составных частей формулы подлинника, не приводящей еще к точному совпадению с уже существующей в переводе пословицей (поговоркой, оборотом), не вызывающей впечатления сходства с существующими реалиями данной категории.

Третий способ – это использование в переводе пословиц, поговорок и вообще фразеологических единиц, действительно существующих в языке, на который осуществляется перевод. Этот путь передачи отнюдь не всегда приводит к созданию национальной (бытовой или исторической) окраски. Этот вид перевода иногда играет существенную роль именно в плане передачи фразеологической интонации поговорки, точный перевод которых не создает впечатления афористичности или разговорной живости, какое создают соответствующие слова оригинала. Для восприятия русского читателя совершенно противоестественна такая формулировка, как «С головы уши на пожертвование» (дословный перевод национальной пословицы: «Бастан кўлак садаға»).

В тех случаях, когда близкий по предметному смыслу или адаптирующий перевод не дает убедительного результата, необходимо семантическое использование уже существующих в языке оборотов, таких как, «Бастан кўлак садаға» - «Стоит пожертвовать малым ради большего».

Для того, чтобы остановиться на наиболее подходящем соответствии, необходимо учитывать и такие критерии аналога, как лаконичность,

частотность, эмоциональность, стилистическая принадлежность и, в первую очередь, совместимость с контекстом. Особого внимания требует учет стилистических оттенков. Большинство пословиц относятся к разговорной фразеологии, но среди них есть и книжные; то же самое относится и к большинству крылатых фраз.

Следует констатировать, что в устойчивых метафорических сочетаниях, равно как и в пословицах и поговорках, обобщающий иносказательный смысл главенствует над прямыми значениями отдельных слов.

Идиоме одного языка в другом языке могут соответствовать по своему значению идиомы, которые служат их точным адекватом, не совпадая с ними, разумеется, по словарному смыслу отдельных компонентов.

Абай относится к числу тех писателей, произведения которых национально выразительны и эмоционально окрашены, а стиль ярко индивидуален. Он умело пользуется в своих произведениях образцами устного народного творчества.

Включенные в текст «Слов назиданий» казахские пословицы показывают ход рассуждений поэта. Абай использует их каждый раз, когда обобщает явления действительности. Пословицы облегчали ему процесс обобщения, подсказывая народную меткую характеристику самого значительного в общественной жизни.

Казахские пословицы – специальная тема пятого и двадцать девятого слов. Оба «Слова» представляют большой интерес выраженными в них демократическими взглядами поэта на фольклор, характерными для казахских просветителей той эпохи.

Казахский поэт прекрасно знал о любви своего народа к меткому острому слову, к пословице. В своих стихах он использовал пословицу, афоризм; естественно, что в девяностые годы у него возникла потребность все это осмыслить теоретически. В пятом слове Абай показывает значительный пробел в тематической палитре казахских пословиц, обусловленный особенностями кочевого хозяйства казахов и феодально-патриархальными отношениями в казахском обществе.

В двадцать девятом слове Абай дифференцирует пословицы, замечает, что многие из них достаточно актуальны, а некоторые выбиваются из гуманистического ряда.

В подтверждение этого Абай приводит ряд пословиц с толкованием их этнографического и социально-исторического значения. Абай критически оценивает пословицы, закрепляющие и оправдывающие такие асоциальные качества людей, как попрошайничество и ханжество, безудержная страсть, торгашество и нажива: «Если ты беден, будь бесчестен», «Если поджигать с уменьем, снег загорится», «Чем сто дней быть холощеным верблюдом, лучше один день быть производителем».

С сарказмом Абай характеризует реакционную суть пословиц, морально оправдывающих погоню за богатством. Поэт показывает, как «власть скота» цепко держит человека, вытравляя из его души человечность. «Богатство (скот) милее отца-матери» («Ата-анадан мал тәтті»).

Иное отношение Абая к тем пословицам, которые соответствуют его прогрессивным воззрениям на жизнь народа. Тридцать седьмое слово составлено из отдельных афоризмов и сентенций. Некоторые из них в пословичной форме отрицают традиционную мораль и содержат просветительские назидания.

Абай, например, никак не мог согласиться с пословицей «Дурному не стать хорошим, хорошему не стать плохим» («Жаман жақсы болмас, жақсы жаман болмас»). У него сложилось свое отношение к человеку, вера в то, что люди меняются, перевоспитываются.

Ряд афоризмов и изречений навеяны чтением философской и исторической литературы.

В произведениях Абая нередки случаи творческого преобразования народной фразеологии, когда обновляется значение, а также состав фразеологических выражений или обыгрывается семантика фразеологизмов. Вместе с тем он создает ряд метких выражений, которые по своей сжатости и выразительности очень близки к общенародным фразеологическим единицам.

Переводчикам удалось сохранить оригинальность и выразительность фразеологизмов, что весьма важно для передачи индивидуального стиля автора.

При анализе переводов «Слов назиданий» Абая можно выделить следующие способы перевода пословиц, которыми пользовались переводчики при их передаче:

- первый способ - перевод посредством применения эквивалентов (эквивалентный перевод);
- второй способ - дословный перевод. Он встречается в практике довольно часто и иногда используется весьма удачно;
- третий способ - передача общего смысла пословицы;
- четвертый способ - локализация новой поговорки на основе поговорки оригинала.

Анализ этой актуальной в переводоведении проблемы показал, что наиболее приемлемым способом является эквивалентный перевод, хотя более распространен дословный. Однако первый способ не всегда возможен. В ряде случаев оправдывает себя дословный перевод.

В четвертом слове Абай пишет: «Қулық саумақ, көз сүзіп, тіленіп, адам саумақ - өнерсіз иттің ісі».

Вариант В.Шкловского: «Жить хитростью, жить слезливыми просьбами это не значит жить, это значит существовать, как существует собака».

С.Санбаев опустил этот абзац.

Вариант К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаева: «Жить хитростью, обманом, попрошайничеством – удел бездарных проходимцев».

«Өнерсіз ит» перевели как «бездарные проходимцы». Переводчики правильно осмыслили значение идиомы и осуществили перевод, близкий по

смыслу к оригиналу. В некоторых случаях, хотя идиомы совпадают и по форме и по содержанию, они не всегда становятся эквивалентными.

В приведенном случае переводчики нашли соответствующие эквиваленты, отражающие экспрессивность и образность казахской идиомы.

Не все фразеологические выражения имеют в другом языке свои эквиваленты. В таких случаях их можно заменить аналогами, имеющими общий смысл с оригиналом, но облеченными в другую форму.

При замене одних фразеологических выражений другими важно не только отыскать достойный эквивалент идиоме, но и суметь передать национальное языковое своеобразие оригинала. При подобной замене следует избегать ярко окрашенных фразеологизмов с узкой национальной спецификой.

Известно, что многие мысли Абая закрепились в казахском языке в качестве устойчивых конструкций и дополнили ряды пословиц и поговорок. Многие из них Абай привел в тридцать седьмом слове.

В этом Слове, в отличие от других, нет какой-то одной определенной темы. Оно состоит из двадцати трех афоризмов, большинство из которых стали крылатыми выражениями, вошли в обиход как пословицы и поговорки. Например: «Мысль тускнеет, перейдя через уста», «Сын своего отца - недруг, сын народа - твой друг», «Сильный хоть и желает многого, но довольствуется малым, ничтожный просит мало, но хочет получить больше», «Работающий только для себя похож на животное, которое заботится только о своем брюхе. Всевышний любит того, кто трудится на благо человечества», «Дело ладится умением», «Слава - высокая скала. Змея забирается на нее ползком, соколу же достаточно одного взмаха крыльев, чтобы достичь ее вершины», «Нищий, прославившийся умом, выше счастливого царя», «Юноша, продающий плоды своего труда, достойней старика, торгующего своей бородой», «Хитрость превращает человека в попрошайку», «Плохой друг подобен тени, когда светит солнце - от него не избавишься, когда тучи сгущаются над головой - его не найдешь», «Доверяйся тому, кто замкнут, но дружи с тем, кто общителен», «Остерегайся беспечного, но будь опорой опечаленному», «Гнев без силы - вдовец, ученый без последователей - тоже вдовец, любовь без верности - вдова».

В пятом слове Абай говорит о незрелости той философии, которая владеет сознанием некоторых соплеменников. Как понять, сетует Абай, такие обращения к Всевышнему: «О творец, дай нам младенческую безмятежность». Значит, предел мечтаний людей - жить, довольствуясь тем, что есть, ни о чем не задумываясь, не утверждать себя делами, оставаться беззаботными детьми.

В качестве примера Абай приводит пословицы и поговорки, в которых звучит та же мысль: «Еда для батыра и волка - на дороге», «Не скудеет рука дающего», «Уповай на щедрость бая, надейся на милость бога», «Если голоден, найдешь еду в доме, где идут поминки», «У имущего лик светел, темен он у нищего» и другие. Поэт с грустью замечает, что смысл всех этих пословиц и поговорок сводится к желанию владеть богатством, иметь много

скота. Ради этой цели все средства хороши: тут и тайный обман, и хитрая лесть, и подкуп, и шантаж, и открытая вражда. Люди, как дети, тянутся к тому, что лежит на виду. Но богатым считается не только тот, у кого несметные табуны. Есть много других способов нажить капитал.

Абай говорит: путь к богатству, имуществу, силе лежит через знания, науку. Только образование может помочь избавиться от дурных пороков, от привычек жить беспечно, пользуясь тем, что есть. Надо понять, что наступили другие времена.

Время, в котором жил поэт, было временем окончательного засилья русских чиновников, когда казахи перестали быть единым народом, объединенным властью.

Абай это ясно сознавал, и, видя, как мельчают люди, как дурно меняются их нравы, а также чувствуя, что сам он бессилен что-либо изменить, обращается к своему поработанному народу со словами упрека и сострадания: «Ты ли это, мой народ, которого я люблю и к сердцу, которого ищу тропу?»

Здесь Абай пишет: «Көкірек толған қайғы кісінің өзіне де билетпей, бойды шымырлатып, буынды құртып, я көзден жас болып ағады, я тілден сөз болып ағады».

Вариант В.Шкловского: «Писал про смех - теперь пишу про горе». (В оригинале нет таких слов). «Скорбь сжимает грудь, ослабляет все суставы тела, исторгает из человека слезы и потоки жалоб».

Вариант С.Санбаева: «Когда грудь полна печали, человек не владеет собой. Языком - тем более».

Вариант К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаева: «Печаль омрачает нам душу, леденит тело, сковывает волю и, наконец, изливается словами из уст или слезами из глаз».

Лишь перевод К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаева верен оригиналу.

Дальше в оригинале читаем: «Малдының беті - жарық, малсыздың беті - шарық».

Вариант В.Шкловского: «Богатому свет, а бедному тьма».

Вариант С.Санбаева: «У имущего лик светел, темен он у нищего».

Вариант К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаева: «У богатого лик светел, а у бедного - все равно, что точило».

В пятом слове Абай использует поговорку: «Ердің малы елде, еріккенде қолда».

Ни В.Шкловский, ни С.Санбаев не перевели эту поговорку.

Лишь К.Серикбаева и Р.Сейсенбаев сохранили ее в своем переводе. Вот как она звучит в их варианте: «Стада почитаемых мужей находятся в людях, заботятся они о своем добре от безделия».

Также в этом слове Абай пишет: «Берген перде бұзар».

В варианте перевода В.Шкловского эта поговорка не переведена.

Вариант С.Санбаева: «У щедрого нет врагов».

Вариант К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаева: «Приносящий дары срывает завесу отчуждения».

Лишь К.Серикбаева и Р.Сейсенбаев смогли сохранить смысл и образность мысли Абая.

Продолжая приводить в пример пословицы, поэт использует в оригинале и этот афоризм: «Алаған қолым береген».

В.Шкловский и С.Санбаев перевели его одинаково: «Берущая рука привыкает и отдавать».

Вариант К. Серикбаевой и Р. Сейсенбаева: «Рука, умеющая брать, умеет и отдавать».

В каждом переводе переводчикам удалось сохранить образность и лаконичность оригинальной фразы.

Не будем останавливаться на том, как трудно перевести или найти функциональный аналог фразеологизмов в языке, на который переводишь. Приведем примеры переводов, что определит способ, выбранный переводчиками:

Абай: «Адамның адамшылығы істі бастағандығынан білінеді, қалайша бітіргендігінен емес».

Хорошо передал смысл этого предложения В.Шкловский: «О качестве человека суди по его замыслам, а не по тому, что из них получилось».

По-своему интерпретировал эту мысль Абая С.Санбаев: «Достоинство человека определяется тем, каким путем он идет к цели, а не тем, достигнет ли он её».

Оправдан ли подобный принцип активного, произвольного вмешательства в текст оригинала? Ответ можно найти в сравнении с переводом К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаева: «О достоинствах человека суди по тому, как он начал дело, а не потому, как ему удалось завершить его». Со всем основанием можно отметить, что именно в переводе К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаева ощущается глубокое понимание смысла предложения и сохранена его конструкция.

Приведем пример:

Абай: «Адам баласын замана өсіреді, кімде-кім жаман болса, замандасының бәрі виноват».

В нижеприведенном отрывке обнаруживается неверное понимание переводчиком смысла этой мысли Абая.

В.Шкловский: «Человек - дитя своего времени. Но если ты дурен, не обвиняй в этом своих соплеменников».

В этом предложении переводчик вольно толкует авторское представление о значении времени и соплеменников в жизни человека, поэтому в предложении появилось смысловое противоречие: если Абай утверждает, что личность человека зависит от соплеменников, В.Шкловский настаивает на обратном, что в дурном воспитании человека не виноваты его соплеменники.

Приведем для примера перевод С.Санбаева - «Человек - дитя своего времени. Если он плох, в этом виновны его современники».

В переводе К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаева обнаружен союз «и», который отсутствует в оригинале. Здесь необходимо отметить, что это

небольшое добавление нисколько не искажает смысл, даже, наоборот, уточняет мысль Абая. Ведь в том, что человек стал плохим, нельзя обвинять только его современников.

Главным критерием сопоставительного анализа двух текстов (оригинала и перевода) является их художественно-функциональное соответствие. Значит, следуя логике постижения художественного текста, воссоздатель текста открывает то особенное, характерное, что делает перевод индивидуальным, колоритным. Так давайте же проследим, насколько это удалось переводчикам «Слов назидания» Абая.

В восьмом слове Абай, характеризуя баев, говорит: «Көңілдері көкте, көздері аспанда, адалдық, арамдық, ақыл, ғылым, білім - еш нәрсе малдан қымбат демейді». В.Шкловский передал характеристику, данную Абаем, таким образом: «Так ходят они, задрав нос. Честь, бесчестие, разум, наука – все это для них ниже скота».

С.Санбаев: «Взгляд их не опускается на землю, помыслы витают еще выше... Честь, бесчестие, разум, наука, вера, народ для них не дороже скота».

Более удачно удалось перевести К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаеву: «Взоры их высоко, а помыслы еще выше. Честь, совесть, искренность для них не дороже скота». Как видим, характерная для Абая каноническая конструкция фраз сохранена. Не стремясь к лексической точности, переводчик точно передает смысл фразеологизма.

Аналогичным способом переведена пословица: «Баланың жақсысы – қызық, жаманы - күйік»

В.Шкловский: «Хорошие дети - радость, плохие - горе».

С.Санбаев: «Хороший ребенок - радость, плохой - горе».

К.Серикбаева и Р.Сейсенбаев: «Хороший ребенок - в радость, плохой - в тягость».

Каждый переводчик индивидуально подходил к процессу перевода. При переводе отдельных слов, фраз, предложений они использовали различные приемы. Например, при переводе слова «ноғай», В.Шкловский и С.Санбаев, перевели его как «татары», а К.Серикбаева и Р.Сейсенбаев использовали прием транслитерации.

Вот другой пример:

«Орысқа айтар сөз де жоқ, біз құлы, күңі құрлы жоқпыз».

Все три переводчика это сложное предложение разделили на два простых.

У В.Шкловского оно звучит так:

«О русских нечего и говорить. Мы не можем сравняться с их прислугой».

С.Санбаев:

«О русских же и говорить нечего. Мы не можем сравниться даже с их прислугой».

Теперь сравним эти примеры с вариантом перевода К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаева:

«О просвещенных и знатных русских и речи нет. Нам не сравняться с

их прислугой». Наличие здесь слов «просвещенных» и «знатных» свидетельствует об использовании переводчиками приема внутритекстового комментария.

Так же особое внимание привлекает перевод поговорки «Кедей көп болса ақысы, кем болар еді».

Абай очень экономичен в словах, лаконичен. В этом плане наиболее приблизились к Абаю С.Санбаев, К.Серикбаева и Р.Сейсенбаев. Сравним:

В.Шкловский:

«Чем больше бедных, тем дешевле рабочие руки».

С.Санбаев, К.Серикбаева и Р.Сейсенбаев:

«Чем больше бедноты, тем дешевле их труд». Вызывает большой интерес и перевод пословиц. Приведем пример пословицы: «ісі білмес, кісі білер». Этот пример наиболее ценен тем, что в оригинале Абай сам дает трактовку этой пословицы. «ісіңнің түзулігінен жетпессің, кісіңнің амалшы, айлалығынан жетерсің».

Надо отметить, что лишь предложенный К.Серикбаевой и С.Санбаевым фразеологизм сохраняет свою функцию и красиво вписывается в переводной текст, не нарушая гармонии в целом, и трактовка передана ими наиболее верно.

Сравним:

У В.Шкловского:

«Не в деле, в человеке сила». Эта пословица значит, что ничего не достигнешь правдой и все получишь обманом.

У С.Санбаева:

«Не по поступкам суди о человеке, а по его намерениям».

Выходит люди уверовали, что ничего нельзя достичь честным трудом, но все можно достичь обманом».

У К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаева:

«Не суть дела, суть личности важна». Значит, добиться намеченного можно не правотою предпринятого дела, а ловкостью и хитроумием исполнителя его».

Данный пример доказывает наличие удачных переводов.

Приведем еще примеры. В третьем слове Абай пишет:

«Бұрынғы қазақ жайын жақсы білген адамдар айтыпты: «Би екеу болса, дау төртеу болады».

Одной из существенных особенностей «Книги Слов» является ее своеобразный полифонизм. В «Гаклии» наряду с собственно авторской речью мы постоянно слышим голоса разных людей. Обратите особое внимание на предшествующие пословице слова. Употребляя обобщающее существительное «люди», писатель поясняет, какие именно люди. В процитированном выше третьем Слове это люди, «хорошо знающие казахов».

Переводчику очень важно постигнуть стилистику произведения, его тональность, лексический колорит, чтобы найти адекватные средства выражения. В переводческой практике, к сожалению, это далеко не всегда удается.

Теперь проследим, как предложение переведено переводчиками на русский язык.

В.Шкловский перевел как:

«Ведь и прежде говорили люди: «Там, где два бая, там четыре спора».

С.Санбаев:

«Деды наши не зря говорили: «Там, где сходятся два бая, рождается четыре спора».

К.Серикбаева и Р.Сейсенбаев:

«Люди, хорошо знающие казахов, говорили: «Если баев двое, то споров четыре».

Только К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаеву удалось передать энергичную, упругую фразу Абая.

Смысл слов, предшествующих пословице, смогли более точно передать лишь К.Серикбаева и Р.Сейсенбаев. В.Шкловский опустил слова «хорошо знающие казахов». С.Санбаев вообще передал их как «деды наши», хотя в оригинале Абай не называл их «біздің аталарымыз». На этом примере видно, что излишняя вольность влияет на качество воздействия на читателя, в данном случае - познавательное. Если В.Шкловский придерживается принципа обобщения, то С.Санбаев придерживается принципа конкретизирования. В результате не была сохранена не только форма, но и смысл оригинальной фразы.

В двадцать четвертом слове Абай пишет: «Кірпік қақтырмай отырғанымыз».

Вариант В.Шкловского: «Не даем друг другу сомкнуть глаз хоть на мгновение».

Вариант С.Санбаева: «Не смыкая глаз враждуют друг с другом».

Вариант К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаева: «Не давая ближнему своему и глазом моргнуть».

Каждый переводчик старался передать это предложение по-своему, сохранить при этом и смысл, и образность, что им и удалось.

Далее Абай применяет выражение: «сұғын қадап».

В своем варианте В.Шкловский это выражение опустил, С.Санбаев и К.Серикбаева с Р.Сейсенбаевым перевели как «зарягся».

В заключение хочется отметить, что в систем психопэтики Абая язык его прозы такой же живой и образный, такой же чувствительный ко всяким изменениям, как и язык поэзии. При переводе того или иного произведения следует внимательно относиться к каждой синтаксической конструкции психопэтики, к каждому обороту речи и прежде чем что-то переделывать, чем-то дополнять, нужно, по-видимому, серьезно подумать, а не несет ли оно какой-нибудь особой стилистической функции в системе психопэтики автора, не кроется ли за ним тот или иной важный, определяющий образ. Ведь именно эти стороны художественного произведения ярче всего характеризуют лицо писателя, его стиль и язык, психопэтику.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кунанбаев Абай. Стихотворения, поэмы, проза – Пер. с казахского. – М., 1954. – С. 311.
2. Абай. Слова назидания – Пер. С. Санбаева. – Изд. второе. – Алма-Ата, 1982. – 160 с.
3. Абай. Книга слов. Поэмы. – Алматы, 1993. – 269 с.
4. Абай (Ибрагим) Кунанбаев. Избранное / Пер. с каз. и комментарии А. Кодара. – Алматы: Ана-тілі, 1996. – 224 с.
5. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе // Мастерство перевода. – М.: Советский писатель, 1970. – №6. – С. 432-458.
6. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.
7. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Высшая школа, 1986. – 416 с.
8. Бельгер Г. Камни преткновения. Художественный перевод. Проблемы и суждения. – М.: Известия, 1986. – С. 58-75.
9. Есимов Г. Хаким Абай. – Алматы: Білім, 1995. – 105 с.
10. Коңыров Т. Қазақ тілінің тұрақты тенеулері сөздігі. – Алматы, 1990. – С. 318.